

Verhovina madarai.

Mi történik?

Talán nem véletlen, hogy Bodor Ádám műveinek fontos eleme a víz. A víz hiánya. A víz milyensége. Azért nem véletlen, mert Bodor prózája könnyen elképzelhető (anélkül, hogy az elképzelés erőltetetten allegorizálna) határtalan vízfelszínként: szél emel különféle hullámalakokat, amelyek mégsem annyira a szélről, mint inkább a vízről beszélnek, molekuláris fizika, termodinamika, vegytan és mechanika képleteit szépségükbe sűrítve. Bodor műveinek hasonló párhuzama másféle közegben is fellelhető. A Bodor-regény egészen közel kerül a zenei kompozícióhoz, méghozzá a motivikus ismétlődés, a ritmikai tagolódás, a témavariációk révén. A hangalakok, a víz hullámaihoz mérve, alig-alig hordoznak anyagi részecskéket, mégsem érezzük azt, hogy kirekesztenék a valóságot. Ellenkezőleg, úgy fordulunk hozzájuk, úgy tapadunk rájuk, nemcsak fülünkkel, hanem minden érzékszervünkkel (még a bőrünket is felborzolja, holott anyagtalanságuk miatt nem érinthetők), úgy vesszük birtokunkba, mintha a valóság hígítatlan esszenciái volnának... Ugyanez leírható a színek esztétikájával is. A látvány megsokszorozza az emlékezet erejét, és főképp olyan térben aktiválja, ahol nagyobb eséllyel veheti fel a versenyt az enyészettel... Valószínűleg e párhuzamokkal érzékeltetett jellege miatt is támad zavar a Bodorról szóló értekezésekben.

Konkrétabban, mi is a zavarba ejtő itt? És mi a zavarba ejtőben a magával ragadó?

Kezdhethük a helyszínnel. Létező városok találhatóak a közelben, térképről ismert hegyek, folyók, völgyek, jóllehet a „beazonosíthatóság” csak növeli a zavart. Mert Lemberg vagy Csernovic közelében létezik-e Jablonska Poljana? S ott a Talpasok utcája? Aki járt azon

Bodor Ádám:
Verhovina madarai
Magvető, Budapest, 2011

a vidéken, az sem hallott róla. Másfelől szokatlan, idegen hangzásúak a személynevek: Anatol Korkodus, Roswitha, Delfina Duhovnik, Nika Karinka, Hamilcar Nikonuk, Brigitta Konuvalov, Swanz doki, Balwinder, Kotzofan pópa, Danczura unokahúg. Írásmódjuk is furcsa, miközben akár Edmund Pochoriles, akár Klara Burszen, ha nem is gyakori, de semmiképp sem mellbevágóan szokatlan név Kelet-Európa tájain. Álmodni olyat, ami nincs, különben sem lehet. Harmadrészt, minduntalan elénk kerül egy-egy különös, meghökkenítő párbeszéd. Alig lehet érteni, miről van szó, miközben egyértelmű, hogy a beszélgetőknek nincs is szükségük magyarázatokra. A magyarázatok épp a beszélgetés tárgyáról terelik el a figyelmet, mellékesnek tűnő témák felé, mialatt egész élettörténeteket lépnek egymással párbeszédbe. „Végy magadhoz egy-két dolgot, ami kedves neked. / Nincs nekem semmim se. / Mert most velem kell, hogy gyere. / Tudom. / Akkor gyere, induljunk” (Delfina Duhovnik és Korkodus brigadéros embere, Hanku). „Láttad, ugye, te is, odakünn szép csendesen havazik. / Persze, hogy láttam. Méghozzá attól fogva, hogy a lajtosok itt jártak. / Úgy van. Alighogy a lajtosok elmentek, a völgy fölé, a Medwaya ormai felől egy N alakú felhő érkezett. Pont olyan, mint amelyet megálmodtam. Abból hull ilyen szépen. / Azt nem láttam. És ha nem haragszik, még sose láttam N alakú felhőt, én el sem bírom képzelni, hogy egy N alakú felhő milyen lehet. / Hát olyan, mint egy nagy, égre vetülő, rojtos N betű. Azt jelenti: Nikita” (Adam és Anatol Korkodus). Negyed-

részt és mindezekén túl, talán az a legmeghökkenőbb, hogy az elbeszélte epizódok befejezetlenül érnek véget, elmarad a tárgyhoz kapcsolódó konklúzió... Pontosabban a befejezés maga a befejezetlenség. Még pontosabban, határozott a zárlat: valaki elmegy, meghal vagy ellenkezőleg, ő nem mozdul, de mindenki más távozik, ennek ellenére e zárás nem vége semminek. Nem derül ki semmi. Nem tudjuk meg, miről is szól a *Verhovina*... Mert amiről valójában szól, történet nélkül marad.

Nemrég mutatták be Zürichben a Bécsben élő zeneszerző, Jorge E. López *A végső tavasz* című szimfóniáját, Eva Nievergelt szopránénekesnő közreműködésével. A szerző magyar szövegkönyvet használt, jóllehet, sem ő, sem az énekes nem tud magyarul. Ennek folyamánaképpen alig lehetett érteni a szöveget. Igaz, mégsem volt érthetetlen a felcsendülő mű. Furcsa átalakuláson ment keresztül a magyar nyelv, egyértelműsítve, hogy megkomponált, felhasználta zeneisége a megértés másfajta jellegét és szintjét igényli. És azon a szinten borzongató, sodró volt a hatás...

A *Verhovina madarai*ban a szereplők nem magyarul beszélnek. Értetlenül hallgatja a magyar felolvasást Burszen kisasszony, aki azért szoktatja magát az idegen hangzashoz, mert Aliwanka varrónő megjósolta neki, hogy egy hegyen túlról érkező magyar katonatiszt veszi nőül. Alkalmi, a magyarral nehezen boldoguló felolvasóinak sincs fogalmuk, mit jelenthetnek a szavak. Nem tudjuk, milyen nyelven gondolkoznak, álmodnak, ábrándoznak a szereplők, egy biztos, nem magyarul. Adam sem tud magyarul, pedig szinte teljes egészében ő ennek a regénynek egyes szám első személyű elbeszélője. A neve is ékezet nélküli Adam. De akkor ki mesél? Ki tolmácsolja Adam szavait? Hogyan áll össze a mű, mennyiben módosítja a történetet a könyv létrejöttének módja? Vagy mégsem igazi kérdések ezek? Mondhatni, ugyanaz a helyzet az Anna Karenina esetében is, ha magyarul olvassuk? Csakhogy mégsem ugyanaz. Mert Anna oroszul beszél, és Tolsztoj oroszul írja meg a történetét, Németh László csupán az eredeti, rögzített mondatokat fordítja magyarra.

„Most, ahogy Brigitta Konuvalov a hasam alatt szimatol mohón, mint-ha mégis megérintene egy kis asszonyi meleg. Fene tudja mi történik, ahogy tenyerem csúszkál a hátán, gerince két oldalán, fel-le, nyakától a párnás rejtekéig, hagyom, hadd matasson, találja meg, amit keres, lássuk, mit kezd vele. / A meleg víz lágyan csobog, elnyom minden más hangot. / Nem tart sokáig. Elég fura, szédítő, kicsit jeges érzés. Olyan a vége, mintha elvesztetem volna valamit.” Aligha létezik ennél pontosabb leírás, még ha „fene tudja mi történik” is. És számtalan hasonló idézhető. Filmszerű pontosság, ám-bátor többnyire csak a „következők” megszemelelhetők. Nem lehet látni mást, csak a nyomokat. Amit látni lehet, talány. A nyomok a maguk nyelvén mesélnek. Ha ismerjük is nyelvüket, vajon értjük-e, miről?

„Nem biztos, hogy értem ezt a könyvet, de lenyűgözött” – egy marosvásárhelyi könyvbemutató után hangzott el az egyik Bodor-rajongótól, s mivel azok, akiknek a mondat szólt, egyetértően bólogattak, feltételezhető, hogy sokan jutnak erre a megállapításra. De vajon mire vonatkozhat a nem-értés? A könyvben rejlő igazságra? Vagy arra célzott az illető, hogy nem tudná elmesélni, mi történik a könyvben? Hiszen már a címe is ellentmondásos: Verhovinán nincsenek madarak, mert azelőtt, mielőtt a regény elkezdődne, elzavarták őket. Anatol Korkodus volna felelős a madarak eltűnéséért, ha már mindenért ő felel Jablonska Poljanán? Nem, ez sokkal korábban történt. Anatol Korkodus csak annyiban kötődik a madarak eltűnéséhez, hogy ő nevezi el Néma Erdőnek az elmadártalanodott erdőt. Duhovnik zsilipkezelő él ebben az erdőben, akit a néma varjak hordanak szét, miután felesége, Delfina felakasztja egy fára, a kutyájával együtt. De ez az akasztás is a regényen kívül esik meg, anélkül, hogy bizonyossá volna téve, valóban a feleség húzta-e föl a faágra. Mint ahogy a tizenhárom fejezet mindegyike a cselekményen kívüli történetet állít középpontjába, illetve tesz a cselekmény számára hangsúlyossá egy pontosan meg nem nevezett, le nem írt középpontot.

A könyv azzal kezdődik, hogy megérkezik Anatol Korkodus újabb vérence Monor Gledinből, a javítóintézetből, de arról, hogy miért tűnt el Korkodus kedvence, Roswitha, még Danczura sem tud semmit, aki pedig szinte mindent lát-hall. A továbbiakban nem derül ki az sem, mit tett, miért kellett meghalnia a már említett gátörnek. A harmadik fejezetben a villámcsapott gyereklányok halála is csak érintőlegesen, a hét holttest közül kettő „feltámasztása” szintén csak utalásokból derül ki. Mondhatni, nincs jelen a regény, amikor ezek megtörténnek. Valóban a segédgondozónő könnycseppjeitől támadnak fel? És mi történik, amikor meghalnak újra? Ki a gyilkosuk? Csak egy illat marad utána, a vas nehéz szaga, így csupán következtetni lehet személyére. Egyértelmű, ki tette, mert a vasszag erős bizonyíték, még annál is egyértelműbb, mint ha a szemünk előtt történt volna a gyilkosság. Nika Karinka feltámasztja a gyermekeket, de azt megint csak találgatni lehet, ő vajon hogyan és mikor kezdett sántítani? Idegenek érkeznek, Pochoriles fogadós étellel várja őket, nem mintha sejtene, kik ők, sőt, arról sem értesítette senki, hogy várnia kell őket. Megismerjük a Nyegrutz-féle cakkos lángos titkát, de azt nem, hogy Draganovitz, Anatol Korkodus újabb „kóbor madárkája” hova tűnik, s mit fog róla Adam mesélni Korkodus brigadérosnak. Az sem világos, miért viszik el Januszkyt a kutyaketrecebe zárva. És a legnagyobb talány: Anatol Korkodus eltűnése. Hosszan készül, hogy elhagyja Verhovinát, aztán amikor érte jönnek, és elviszik, megszakad a beszámoló, és már csak akkor találkozunk vele, miután holtteste felbukkan a lovak nélküli szekérben. Vége szakad a történetnek? Nem. Továbbra is jelen marad, minduntalan emlegetik, fel-felbukkan így vagy úgy. Nem szakad vége semminek. Inkább csak lecseng. Míképpen Verhovina, azaz Jablonska Poljana története is lecsengőben. És mire felocsúdnának lakói, már le is csengett. Talán soha nem volt igazi története. Nincs nosztalgijája semmiféle virágzásnak, sem a kilenc hőforrás ligeteinek, sem a Verhovina lejtőire épült településnek. Sem az embereknek, sem az

épületeknek. Vagyis aranykor sem létezett. A rend kikezdehetetlennek tűnő állapota soha nem alakult ki. Nincs virágkor, így alkalmasint igazi vég sincs. És akkor kezdet sem. Búvópatakként történik, ami történik, azaz nem történik, hanem lecseng, olyan megfoghatatlanul, akár egy hang.

Lehet-e regényt történet nélkül írni? A próza nagy kudarcai tulajdonképpen ezekhez a kísérletekhez kapcsolódnak. Musil és Joyce regénye azt jelzi, ha nem más, akkor a kudarc válik a mindenséget magába foglaló történetté. Természetesen sarkított vélekedés ez, és némiképp felszínes is. Az igazság létezése nem feltétlenül egyezik az igazság „igaz” voltával.

De ha a nem-történet is létezik, akkor miért nem nevezhetnénk történetnek? Megtehetjük? Történet-e, hogy Nika Karanika sántít? Történet-e, hogy Danczura gyermekének, Nikitának három lába van? Ám ha úgy született, miért nem veszi senki észre? Az egyes szám első személyű elbeszélő, Adam, miért nem emlékszik saját gyerekkorára? Ha egyszer folyamatosan előzményekre utalnak a mondatai (mintha csak a múlt volna elmesélhető). A történet csupán ebben az utalásos formában létezik? A múlt: eredendően újramesélés, ismétlődő próbálkozások, találgatások jelene? Mint ha ugyanazok a történetek köröznének a táj felett, akár csak a néma varjak. A nevek, a beszédes nevek szintén vissza-visszajárnak, átlépnek egyik fejezetből a másikba, de ritkán „emlékeznek” az előzőre. Mintha nem érdekelné őket az idő. Pochoriles fogadós panaszkodik, nem érzi jól magát. Távozni készül. „Ha menni kell, menni kell.” De hogy mikor kell menni, nincs az időhöz kötve. Legalábbis nincs időrendbe illesztve. Menni kell, de nem azért, mert lezáródott egy történet. Pochoriles azt mondja Adamnak, hogy „a világ most a Danczura hasában van, és ő azt a világot nem akarja látni, hanem azt a másikat. És már furán is érzi magát, nem tud nyelni, nem esik jól a saját nyála sem, nem bír rendesen levegőt venni, mert most már odakünn is a végórák rettenetes szagát érzi.”

Arról sem beszélnek soha ezek a hősök, hogy valami fátumszerű zajlana

velük vagy körülöttük. Amit felesleges volna elmesélni, hiszen ha valami elkerülhetetlen, akkor „nincs mese”. Persze, előfordul, hogy a fátum történetnek álcázza magát. Nem látjuk, hogy mi is valójában a fátum, hogyan néz ki, mi az anyaga, mik a tulajdonságai. A *Verhovina madarai*ban tizenhárom fejezet vág neki, hogy elmeséljen egy történetet, ami nem történet. Szüksége van erre a turpisságra. Ha valami nem akarja, hogy tudjék róla, miben sántikál, kiadja magát valami másnak. Azt mondja, történet vagyok, csak azért, hogy közben zavartalanul történhesen valami másként. És bármilyen elmentmondásos kijelentés: nagyon alaposan bele kell merítkezni ebbe a történetbe, hogy megértsük azt a másikat. Belemértkezés és megértés lényegében egy és ugyanaz. Vagy majdnem ugyanaz. Olyan viszonyban állnak egymással, mint a repülés és a zuhanás. A zuhanás érzékeltetni képes, milyen a repülés valódi élménye. Amit igazságnak nevezünk, lényegében az igazságkeresés kapacitását, színvonalát jelenti. Nyilvánvalóan a szabadságát is. Meg tud-e birkózni (az igazságkeresés) példának okáért azzal a ténnyel, hogy Eronim Mox könyvét hol szakácskönyvnek, hol meséskönyvnek nevezik (egyébiránt „ebben a könyvben, miképpen egész Verhovinán a halál neve: Nikita”). Képes-e elviselni (az igazságkeresés) efféle tévesztéseket, bukácslásokat? A történetmondás elbizonytalanító kitérőit, kiöblösödéseit? Mellesleg, de aligha mellékesen, efféle kiöblösödések, leágazások, aprólékos pepecselések teszik mindig nagyon élővé Bodor könyveit. Minden jelenvaló és evilági, a kénesen gőzölgő hőforrások gyémántfüggönye, a fákon tenyésző moha, a sövények és utak, az ablak előtti rozmaringág, a fán himbálózó akasztott, a földúton nyomot hagyó négykerekes motor, a vadonatúj láncfűrész, a hóba fagyott lábnyomokban a kékes fény... Eleven és tapintható, mert érdessé, érzékelhetővé válik az „igazságkeresésben”.

„Egyszer meglestem, Nyegrutzné, miután a lángos tésztáját kiteríti a deszkára, olajba mártott késsel vilámgyorsan bele-belehasít a szélébe és csak azután dobja a forró zsiradékba. A tészta peremén, a vágások

mentén kis rojtok keletkeznek, tüstént felfúvódnak, kicsattannak, az apró hólyagok rezes színekben pirulni kezdenek, attól lesz olyan cakkos, ropogós a lángos szegélye. Egy pompás nagy, ropogós és forró lepényvirág, amelynek kelyhéből olajos illatok áradnak. Egyes-egyedül Nyegrutzné tud ilyet. Ezer közül is felismerem a Nyegrutz-féle cakkos lángost.”

Ha idevágó metaforával kelleme meghatározást találni: Bodor regénye kinagyított időpillanatok panoptikuma. A szereplők történetekbe fagyott lények. Mint az egerek a Cservenszky-féle malmot burkoló jégben. A mulandóság felületi, és nem szerkezeti. Ami szerkezeti, az a fátum.

A nem-történet feltétele az is, hogy ne legyen elbeszélője. Ha különféle elbeszélők vannak, akkor a részleteket egy-ségesítő szubjektumtól függ az is, hogy miféle történetet kapunk. És a módszer, vagyis az írói elhatározás, hogy az elbeszélésnek ne legyen egyetlen elbeszélője, felhívja a figyelmet egy örök-ké toldozó-foltozó, kutató, kísérletező, el-eltévedő szubjektum létre. Ez is a módszerhez tartozik, anélkül, hogy konvenciót teremtené. Mint ahogy ez az elbeszélőváltás sem konvenció, nem lehet az, mert nem szerkezet. Szinte véletlenszerűen következik be, ahogy a rendésznő, Madám Karabiberi megjelenése, ahogy Radoj küldetése és Ambrozi pápa négy heréje. Történetesen ki tehetne arról, hogy négy heréje van? És hogy ezek a herék túlságosan sok ondót termelnek? De még ez sem volna végzetes tragédia, ellenben ha épp egy pápa születik négy túlbuzgó herével, ráadásul óhitű, vagyis nem házasodhat, akkor az már gondot okoz, főképp ha még „nem is buzi”, ahogy Radoj hiszi egy darabig. Nem, nem „meleg”, ezért aztán horgászás álcájában a nőket látogatja, és gyóntatás álcájában könnyítet magán velük.

A történet ebben az olvasói szubjektum által összerakott mozaikban mégiscsak létrejön. A mozaik összerakása lesz a történet. Ezért oly sokrétű.

Akár a négy heréből is kiindulhatunk. Aztán átugorhatunk Kotzofan pápa történetébe, aki „könnyt” Balwinderen, amitől az meghal, ami indoka lesz a pápa elüldözésének,

ami nem elüldözés, hanem útra tévés, alig erőszakos, viszont környöztelen, bár a pápa maradna, de hát ott van Balwinder, akit ő segített át a túlvilágra, és annak ellenére, hogy mindenki örül, hogy megszabadította tőle őket, Kotzofan mégsem maradhat: Adam beülteti egy fék nélküli csillébe, és a lejtős vágányon „sínre teszi”. Bármiből kiindulhat a kirakós történet, mint ahogy a metaforaként megnevezet panoptikum is tetszőleges irányban körbejárható.

A könyvben egyetlen gyerek születik, Danczura gyermeke, Nikita. Az ő világra jött sokféleképp értelmezhető megváltás lehetne, kilépés ebből a „történet nélküli” világból. Maga a változás. Csakhogy Danczura azt a nevet adja gyermekének, amellyel Jablonska Poljanán a halált illetik. „Ha valaki álmában, vagy akár fényes nappal a valóságban, még ha egy villanásra is megpillantja közelében, vagy akár az égen felhők között látja villózni ezt a jelet, az mormogjon el egy szép fohászt, mert vége, letelt az ideje.” Anatol Korkodus magyarázza ekként a már idézett álmát. Erről az álomról beszélget később Lorenz Fabrizius, a kiugrott pap, Pochoriles fogadós, aki akkor már elmenni készül, valamint Adam, akinek a nap végén Fabrizius mesél Danczura születéséről. „Úgy hordta ki, hogy egész idő alatt meg se mukkant, közben kifényesedett a haja, mint a gesztenye héja, képe kisimult, eltűnt róla minden bibircsók és pörse-nés, a szeme kék gyöngy. Egyébként üdvözöl, mindössze annyit akart mondani, hogy itt ma valami Nikitáról halott minket beszélni, szép név, megtetszett neki. Úgy gondolta, ha fiú, ha leány, legyen a baba neve Nikita.” Megszületik Nikita, de nem változik semmi. Illetve mégis. Verhovinára visszaköltöznek a madarak. ■ ■ ■

■ **Láng Zsolt** (Szatmárnémeti, 1958): prózaíró, szerkesztő. 1990-től a *Látó* szépirodalmi folyóirat szerkesztője. Kötete a Kalligramnál: *Bestiárium Transylvaniae* (2011).